

Medikohistorična rubrika

EVAKUACIJA RANJENIH PARTIZANOV Z ZAVEZNIŠKIMI LETALI LETA 1944

Pavla Pukl

Obujanje spominov na pomembne dogodke iz časa II. svetovne vojne ni lahko. Tu mi pomagajo moji osebni zapiski, narejeni po spominu takoj po koncu vojne.

Eden najpomembnejših dogodkov je bila prav gotovo evakuacija težkih ranjencev, invalidov in bolnikov iz partizanskih bolnišnic z zavezniškimi letali v Italijo. Tajno letališče Nadlesk v Loški dolini je bilo avgusta 1944 prvo pripravljeno za ta podvig. 5. septembra 2004 sta Glavni odbor Zveze združenj borcev in invalidov Slovenije in občina Loška dolina pripravila osrednjo spominsko svečanost ob 60-letnici sodelovanja vodstva NOV z zavezniki. Odvoz ranjencev z letali iz naših partizanskih bolnišnic v južno Italijo je bila zavezniška pomoč narodnoosvobodilnemu gibanju, ki jo lahko štejemo med najbolj človeško in pomembno obliko pomoči.

Na kratko želim opisati partizansko bolnišnico Snežnik (SVPB Snežnik) kot glavno zavetišče ranjencev za evakuacijo.

Na Notranjskem so bile na pogorju Javorniki med II. svetovno vojno zgrajene postojanke – bolnišnice, skrite v največji goščavi in kraških jamah. O tej bolnišnici se med vojno in po njej ni veliko pisalo, čeprav je bila po zmogljivosti, t.j. številu bolniških postelj, tretja. Največja je bila centralna bolnišnica v Kočevskem rogu, druga pa bolnišnica Pavla v Trnovskem gozdu. Začetek snežniške bolnišnice sega v poletje 1942, ko so bili postavljeni prvi bivaki oz. nadstreški pod vrhom prezidanskega Berinščka za ranjence Notranjskega odreda oz. Loškega partizanskega odreda in Tomšičeve brigade. Barake so imenovali »ute«. Zdravniško oskrbo ranjencev so prevzeli sanitetni referenti imenovanih vojaških enot oz. kasneje stalni vodje »ut«.

Meni poznani zdravniki iz teh časov so: dr. Stanko Pirc, dr. Aleksander Gala, dr. Bogomir Magajna, starejši medicinec Vojko Mlinar in dr. Janez Kanoni – stalni upravnik »ut«.

Po oktobrski nemški ofenzivi leta 1943 je sanitetni oddelek štaba 7. korpusa izdal odločbo upravniku »ut«, da v gozdovih Javornika zgradi nove postojanke, kajti število ranjencev v tem delu Slovenije se je močno povečalo. V različnih skritih globelih so zgradili tri postojanke, Podgora, Pudob in Stari trg. Postojanke so namenoma poimenovali po vaseh v Loški dolini. Postojanka je obsegala leseno, v mrazu ogrevano barako za 30-40 ranjencev, barako za osebje, barako za kuhinjo in barako za WC. V januarju 1944 so bile »ute« opuščene, ranjenci pa premeščeni v novo zgrajena zavetišča. V marcu 1944 so zamenjali upravnika novo zgrajenih postojank, sedaj že SVPB-S, dr. Janeza Kanonija. Nova upravnik bolnišnice je postala dr. Božena Ravnihar – Nataša, znana oseba te partizanske zdravstvene ustanove. SVPB-S je bila »njena« bolnišnica.

Nova uprava je še povečala število ležišč za ranjence. Zgrajena je bila nova postojanka Pudob na nadmorski višini 1000 m za najtežje, nepomične ranjence, s 40 ležišči. In še ena postojanka Predgora, ki pa ni bila nikoli uporabljena, kajti konec julija se je pričela evakuacija ranjencev z letališča Nadlesk. SVPB-S je postala sprejemališče ranjencev (iz vseh partizanskih bolnišnic), predvidenih za polet v Italijo. Ranjence so pripeljali iz Primorske, Bele krajine in Kočevskega. Namestiti jih je bilo potrebno čim bližje cesti, ki vodi na letališče. Zato je bil zgrajen še en nadstrešek, imenovan Hrib, nedaleč nad Babnim Poljem. V sami vasi Babno Polje pa so uporabili šolo (imela je dva razreda) za sprejem novih ranjencev. Tako je imela SVPB-S sedem postojank za ranjence in bolnike.

21. julija 1944 so priletela prva zavezniška letala, nato še 22. in 23. julija. Ranjence, predvidene za evakuacijo, smo naložili na lojtrske vozove s konjsko (pa tudi volovsko) vprego. Za pripravo in pot od Babnega Polja do Nadleska smo potrebovali približno tri ure. Osebnostem spremljala vse prevoze ranjencev na letališče. V avgustu nekaj tednov ni bilo zavezniških letal. Ponovno so priletela šele 27. avgusta in nato redno vsako noč do 9. septembra. Bili so tudi dnevi, ko niso priletela vsa najavljena letala. Izbira, koga evakuirati, je bila težka. Ko smo 9. septembra oddali zadnje ranjence na letala, je počilo. Letališče, letala in nas so napadli domobranci. Letala so srečno odletela, mi pa smo kar najhitreje zapustili letališče in poiskali zavetje v gozdu.

Sovražnikov vdor v Loško dolino je onemogočil nadaljnje transportiranje ranjencev z Nadleska. S tega letališča je bilo evakuiranih 608 oseb, ranjencev, bolnikov, ostarelih in tudi ranjenih letalcev – zavezniških vojakov.

Zdravniška oskrba ranjencev v šoli v Babnem Polju in Hribu je bila zaupana meni. Bila sem medicinska sestra s končanimi šestimi semestri medicine. Na konspirativnih postojankah Stari trg, Pudob in Podgora pa so delovali poleg upravnice dr. Ravniharjeve v različnih obdobjih še zdravniki dr. Cirila Maselj, dr. Julij Saje, dr. Vaclav Pišot, dr. Mišo Gadžijev, ki je z evakuiranimi ranjenci prišel s Primorske.

Moja tedanja evidenca o sanitetni oskrbi ranjencev v šoli v Babnem Polju in Hribu je bila uničena v času sovražne ofenzive oktobra 1944. Ta dokumentacija se je hranila na upravi SVPB-S na postojanki Podgora, ki je bila požgana v tej ofenzivi. Požgana je bila tudi postojanka Pudob. Zrtev ni bilo, ker smo nepomične ranjence pravočasno umaknili v podzemni bunker. Od skritih postojank so ostale še tri, toda težki ranjenci na Snežniku niso imeli več varnega zavetišča. Prepeljali smo jih v centralno bolnišnico v Kočevskem rogu in v Belo krajino, od koder se je nadaljevala zavezniška evakuacija z letali z Otoka ob Kolpi in Krasinca.

Postavljam si vprašanje, ali moji podatki o številu evakuirancev ustrezajo resnici. Skleпам da, kajti objavljeno število primerjam s številom vseh evakuirancev od poletja 1944 do maja 1945. S treh letališč – Nadleska v Loški dolini, z Otoka in Krasinca v Beli krajini – je bilo evakuiranih 2070 oseb (skupaj z materami in otroki v Zadar). Podatek je iz knjižice Toneta Poljšaka »Nebo in zemlja za svobodo«, ki je izšla leta 1998.

Bolnišnici SVPB-S je bil v septembru 1976 posvečen simbolični spomenik na Županovem Lazu na poti iz Babnega Polja proti bolnišnicam. Štirje partizani, izklesani iz hrastovih debel, nosijo ranjenca.

Naj končam z opisom bolnišnice SVPB-S, ki se ji je z vso veličino svoje osebnosti posvetila zdravnica dr. Božena Ravnihar. V začetku novembra 1944 je bila premeščena na upravo centralne bolnišnice v Kočevskem rogu. Za vršilca dolžnosti upravnik bolnišnice SVPB-S so imenovali mene. Dr. Vaclav Pišot pa je imel zdravniški nadzor nad vsemi delujočimi postojankami. Obvladal je tudi najtežje kirurške posege.

Bližal se je konec vojne. Dne 20. aprila 1945 smo dobili ukaz, da zapustimo področje bolnišnice in se premaknemo v Belo krajino, pa zopet nazaj, ker se je spremenila vojna situacija. Tako je bolnišnica SVPB-S ostala na istem kraju do 8. maja 1945. Zahvaljujem se prebivalcem Babnega Polja in vsem v Loški dolini, zdajšnjim dedom oz. pradedom, ki so kakor koli pripomogli, da je bolnišnica lahko delovala, in nato pomagali pri evakuaciji ranjencev na letališče Nadlesk in kasneje v Belo krajino. Pri opisu osebja v postojankah sem imenovala samo zdravnike oz. medicince, ki sem jih poznala in so tam delovali dalj časa. Opravičujem se vsem, ki tu niso imenovani. Moj prispevek je namreč namenjen za objavo v Zdravniškem vestniku v čim krajši obliki za tolmačenje tedanje situacije. Sicer pa so zaslužni za delovanje bolnišnice v prid ranjencem še številni drugi. Za razumevanje: razlika med bivakom – nadstreškom in postojanko.

Bivaki: iz debel narejen pod, za streho je bila uporabljena goveja koža ali smrekove veje. Stranska stena je bila ali pa tudi ne.

Postojanka: lesene hiše z vrati, stene iz debel ali desk, streha lesena, v mrazu ogrevana. Zakurilo se je v prirejenem železnem sodu z izpeljanim dimnikom.

Nekrologi

DR. MARIJA BRAČKO (1914–2004)

Njeni nekdanji sodelavci

V začetku avgusta 2004 smo se na loškem pokopališču poslovali od naše spoštovane dr. Marije Bračko, ki je kot zdravnica splošne medicine delala na Loškem blizu štirideset let in pustila za seboj globoko sled.

Rodila se je leta 1914 na Češnjici v Selški dolini v številni kmečko-trgovski družini. Po osnovni šoli v Železnikih in meščanski dekliški šoli v Škofji Loki je gimnazijo zaključila v Ljubljani. Že zelo zgodaj se je odločila za zdravniški poklic. K temu sta jo spodbujali tudi mati in domača zdravnica dr. Valerija Strnad.

Ljubljanska Medicinska fakulteta v tem času ni imela popolnega programa, zato je študij po petih semestrih nadaljevala v Beogradu, kjer je leta 1938 diplomirala. V jugoslovanski prestolnici je takrat študiralo veliko Slovencev in med njimi je spoznala tudi svojega bodočega moža. Ko je dobil službo na Dunaju, je odpotovala z njim in tam specializirala pediatrijo. Nato se je z družino preselila v možev rodni Maribor, od tam pa v Škofjo Loko, kjer je dočkala težko pričakovani konec vojne.

Na vsem Loškem sta v zadnjih vojnih letih delala samo dva zdravnika, dr. Strnadova v Železnikih in dr. Homan v Škofji Loki. Ni torej naključje, da so loške oblasti pregovorile dr. Marijo Bračko, da je ostala. Dodelili so ji dve medicinski sestri in stanovanje, katerega del je preuredila v ordinacijo. Z delom je pričela v izredno skromnih razmerah, saj je vsega primanjkovalo, bolnikov pa je bilo vsak dan ogromno, saj je pokrivala zelo veliko območje. Delavnik se je potegnil v pozno popoldne, nato pa so jo čakali še vsi številni obiski, ponoči pa nujni primeri.

Ker je bil v teh časih dostop do Ljubljane zelo težaven, saj ni bilo prometnih zvez, je sama opravila veliko stvari, ki jih danes opravljajo specialisti: od travmatoloških primerov do drugih kirurških posegov, do porodov, saj so matere rojevale

v glavnem doma in če je katero prehitelo, kar v sobi dr. Bračkove.

Prva leta je opravljala tudi cepljenja otrok in preventivne preglede šolarjev.

Tako se je njen delavnik vlekel praktično noč in dan, brez pravega premora, saj je bila sedem let edini zdravnik na škofjeloškem območju. Bolnike je obiskovala peš in s kolesom, v vsakem vremenu, tudi pozimi, in šele kasneje z mopedom in fičkom.

Danes si skoraj ni mogoče predstavljati naporov in odgovornosti, ki jih je v takih razmerah sama nosila na svojih ramah.

Leta 1952 je bil zgrajen zdravstveni dom. Ves čas je organizacijsko in strokovno sodelovala pri gradnji in postala tudi njegova prva upravnica (do leta 1961). V tem času je končno prišel v Škofjo Loko še en zdravnik in delo je bilo lažje.

Upokojila se je leta 1975, vendar je še do leta 1979 skrbela za ostarele, slepe in slabovidne v Centru slepih. Potem je mirno preživljala svoja upokojenska leta v krogu družine, hodila na sprehode in vse do zadnjega zelo rada brala.

O svojem delu je dejala: »Ne da se povedati, kako smo delali cele dneve in veliko noči. Noben ni vprašal za plačilo. Koliko noči nisem spala zaradi skrbi za bolnike. Kolikšna je odgovornost in strah, ve samo tisti, ki je to izkusil. Človek veliko hudega pozabi. Rada se spominjam lepih dogodkov. Sicer pa, če imaš svoje poklicno delo rad, potem delaš z veseljem in ni nič pretežko in si srečen, če si naredil kaj dobrega.«

Dr. Marija Bračko je uživala velik ugled in spoštovanje med ljudmi na Loškem. Za svoje nesebično delo je prejela številna priznanja in leta 1992 je postala tudi častna občanka Občine Škofja Loka. Bila je pojem svojemu poklicu resnično predane in uspešne zdravnice in vzor tudi vsem svojim strokovnim sodelavcem.

Takšna bo ostala v našem spominu in verjamemo, da tudi v spominu vseh, ki so jo poznali.

DR. FRANCU STROJNIKU V SPOMIN

Tončka Potočnik

Vse, ki smo ga poznali, predvsem njegove kolege ter nekdanje sodelavce in sodelavke, je v letošnjem juliju pretresla vest o smrti člana našega Zdravniškega društva, dr. Franca Strojnika. Slovo je bilo v najožjem družinskem krogu na ptujskem pokopališču.

Dr. Franc Strojnik se je rodil 5. novembra 1927 v Velikem Obrežu pri Dobovi v kmečki družini kot najstarejši od treh otrok. Leta 1941 je bila družina izseljena v Nemčijo in Šlezijo. Dve leti so preživeli v taborišču Langenau 141. Po vojni je končal